
KİTAP TANITIMI

Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat), Kuramer, İstanbul 2017, 312 s.

Okan Uzunöz*

Eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar eserin önsözünde, İslam öncesi Arap tarihinin genelde Cahiliye çağı olarak adlandırıldığını ve bu dönemin hayat tarzı da Cahiliye kültürü olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. Cahiliye çağı tabiriyle tarihçilerin birinci asırdan beşinci asra kadarki süreyi kastettiklerini söyleyen yazar, Cahiliye kültürüyle de Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği ortamı, Kur'an'da birçok yönden eleştirilen inanç ve zihniyet yapısını, dünya görüşünü ifade ettiklerini vurgular. Dolayısıyla gerek Kur'an'ın anlaşılması noktasında gerekse Hz. Muhammed'in risaletine muhatap olanların doğru tanınabilmesi noktasında bu dönemin sosyal, kültürel ve iktisadi hayatına dair bilgilerin oldukça önemli olduğuna değinen yazar, İslam alimlerinin bu konuyu ihmal ettiklerinden bahseder. Bu alanda yazılan

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. sınıf ve İLAMER İslâm Tarihi ve Sanatları Araştırma Grubu öğrencisi.

eserlerin oldukça az olduğunu söyleyen yazar, Cevad Ali'nin *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslam* adlı eserinin bu konudaki muğlaklığı büyük ölçüde giderdiğini söylemektedir.

Yazar giriş kısmında (s. 15-19) Cahiliye'nin mahiyeti ve ne anlama geldiği üzerinde durmakta, Cahiliye'nin anlamına dair Râgıb el-İsfahânî'nin eserindeki¹ üç anlamı eserde zikretmektedir. Yine cahiliyenin aslen bilgisizlikten ziyade hilmsizlik olduğuna değinen yazar, Kur'an'da cahiliye tabirinin dört yerde geçtiğini² ve bu ayetlerde cahiliyenin, doğru ve güvenilir bilgiye dayanmayan bilgi, cahiliyenin taassup ve hoyratlığı, cahiliye Arabının İslam ahlakıyla bağdaşmayan ahlaki tutumu ve cahiliye hükmü anlamlarına geldiğini söylemektedir. Yine Kuran'da Allah ve resulüne isyan eden topluluklar anlamında da cahiliye tabirinin kullanıldığına değinen yazar konuyla alakalı ayetleri zikretmektedir³.

Eserin birinci bölümü "*cahiliye kültürü*" olarak isimlendirilmekle birlikte bu başlık altında beş alt başlık yer almaktadır. Bu başlıklar şunlardır; Cahiliye kültürünün başlıca özellikleri, cahiliye toplumunun günlük hayatı, halk inanış ve uygulamaları, yaygın kötü alışkanlıklar ve müspet davranışlar.

Cahiliye kültürünün başlıca özellikleri başlığında öncelikle bedevilik ve hadarilik üzerinde durulmakta ve bu iki yaşam tarzının insanlar üzerinde ne gibi etkileri olduğundan bahsedilmektedir. Daha sonra cahiliye toplumunun günlük hayatı başlığında insan ilişkileri, mekan ve mesken kültürü, (yerleşim merkezlerinin oluşumu, taşınır mekanlardır), ev eşyası gibi konulardan bahsedilmektedir. Yazar; Araplar arasında günlük hayattaki yaygın münasebet şekli savaş, mücadele ve rekabet olmakla birlikte, hayatın şartları onları bazen düşmanlığı bir kenara bırakıp *icâre/ civâr* gibi kavramlarla ifade edilen dostluk ve himaye antlaşmaları yapmaya zorladığını vurgulamaktadır. Yine bu bölümde cahiliyede yemek kültürü, temizlik kültürü, özel zamanlar (bayramlar, doğum, sünnet, düğün, ölüm, yağmur duası törenleri), eğlence kültürü gibi

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ġaribi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 143.

² Al-i İmran 3/154, el-Fetih 48/26, el-Ahzab 33/33, el-Maide 5/50.

³ el-Araf 7/138, el-Ahkaf 46/23.

konularda oldukça geniş bilgiler sunulmaktadır. Yazar bedevilerin temel gıdalarını temelde et, süt ve süt mamulleri gibi hayvansal ürünlerin oluşturduğunu, hadarilerin ise yerleşik hayat sürdürüklerinden tarımla uğraştıklarını ve nohut, sarımsak, soğan, kabak ve mantar gibi besinlerin onlar tarafından da bilindiğini söylemektedir. Bedevi olsun hadari olsun Araplarda temizliğe önem verildiğini söyleyen yazar, bu bağlamda Araplarda hamam kültürünün olduğunu, hatta onların gusülden haberdar olunmakla birlikte buna oldukça önem verdiklerinden bahseder.

Yazar, Araplarda haftalık, aylık ve yıllık bayramların olduğunu, Arapların büyük zafer günleri ile düşmanlarından intikam aldıkları günleri bayram olarak kutladıklarını, Arapların erkek çocukları olduğunda kutlama yaptıklarını, yine Araplarda sünnetin olduğunu ve bu vesileyle ziyafetler tertip ettiklerini, düğünlerde *velime* adı verilen büyük ziyafetlerin verildiğini, bir ölüm vuku bulduğunda ise Araplar arasında çarşı pazara haberci göndermek suretiyle bu ölümün ilan edildiğini söyler. Bundan sonra halk inanışları ve uygulamaları adıyla yeni bir alt başlık açarak, bu başlıkta kehanet-arâfet-kıyâfet, adaklar, uğur-uğursuzluk, nazar değmesi, sihir, fal okları, bazı hayvanlarla ilgili inanışlar, yolculukla ilgili inanışlar, evle ilgili inanışlar, bilgi konularıyla ilgili inanış ve uygulamalar (astronomi, tıp) tarzında cahiliyenin günlük hayatına dair birçok mesele ele alır. Burada yazar; cahiliye devrinde kehanet inancının yaygın olduğunu ve Arapların bireyler ve kabileler arasında ihtilafı çözmek, rüyaları tabir ettirmek, kayıpları buldurmak, zina, hırsızlık, adam öldürme gibi suçları aydınlatmak ve hekimlik hizmeti görerek hastalıklara şifa olmak niyetiyle çok yaygın bir biçimde kahinlere başvurduklarından bahsetmektedir. Yaygın kötü alışkanlıklar başlığında ise cahiliyede oldukça yaygın olan içki, kumar, faiz, zina ve yetimlere haksızlık gibi uygulamalar anlatılmış ve bunlarla alakalı ilginç birtakım bilgiler verilmiştir. Araplarda içki içme alışkanlığının çok yaygın olduğundan, Arapların kahvaltıda bile içki içtiğinden, bu vakitte içilen içkiye *sabuh* adı verildiğinden söz edilmiştir. Birinci bölümde son olarak müspet davranışlar adıyla yiğitlik ve cesaret, cömertlik ve misafirperverlik, özgürlük ruhu ve namusa düşkünlük gibi cahiliye insanının çok önem verdiği ve bu anlamda oldukça önemli olan konulara değinilmiştir. Yazar, Araplarda mesâlib türü kötü alışkanlıklar yaygın ol-

makla birlikte, onlarda *Fedâilü'l-Arab (Arapların erdemleri)* olarak isimlendirilen müspet alışkanlıkların da olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar; savaşın günlük hayatın en bariz tezahürü olması sebebiyle cesaret ve yiğitlik, misafire ikramı şeref telakki etmeleri sebebiyle cömertlik ve misafirperverlik, doğal ve sosyal şartların üzerlerindeki etkinin bir ürünü olarak hürriyetlerine düşkünlük ve hem kendi namuslarına hem de komşularının namuslarına düşkünlükleri şeklinde sıralanabilir. (s. 23-154)

Eserin ikinci bölümü "*cahiliye Araplarında sosyal hayat*" adını taşımakta ve burada öncelikle kabile hayatı ele alınmaktadır. Burada "aynı atadan geldikleri kabul edilen ve aralarında neseb bağı bulunan insan toplulukları" olarak tarif edilen kabilenin Arap toplumunun en büyük birliği olduğu vurgulanmaktadır. Yine Arap kabilelerinin adlandırılmasında ortak atanın isminin kullanıldığı belirtilmekte ve kabilenin zenginlik ve şeref gibi şahsi meziyetleriyle tanınan ve kendilerine şeyh, reis veya seyyid adı verilen kişiler tarafından idare edildiği belirtilmektedir. Kabilelerin temelde hürler, mevâli ve köleler şeklinde üç kısımdan oluştuğu söylenmekte ve bu üç grup hakkında birtakım bilgiler verilmektedir. Kabilenin kökeni konusunda ise neseb konusuna temas edilmekte ve Araplar kadar neseblerine düşkün başka bir milletin olmadığı belirtilmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Araplarda neseb ilminin geliştiği söylenmekle birlikte bu konuda akla ilk gelen eserin İbn. Hazm'ın *Cemheretü ensâbi'l-Arab* adlı eseri olduğu bilinmektedir. Daha sonra ensab cetvellerine değinilmekte ve Arapların Sâm b. Nuh'tan geldikleri konusunda neseb alimleri arasında ittifak olduğu söylenmektedir. Yine kabile hayatının vazgeçilmez unsuru asabiyet konusuna temas edilmiş ve siyaset, idare ve kamu hukukuna ilişkin görüşlerini asabiyet nazariyesi üzerine inşa eden İbn. Haldun'a da yer verilmiştir. Asabiyetin tezahürleri de nesebe bağlılık ve onunla övünme ile kan davaları olarak sunulmaktadır. Bu konuda son olarak İslam'ın asabiyete bakışı ele alınmakla birlikte, İslam dininin Arap yarımadasında sadece putperestlik inancını ortadan kaldırmaya çalışmadığını, aynı zamanda asabiyeti de kaldırmayı hedeflediği vurgulanmaktadır. Son olarak cahiliyede aile ve kadın telakkisi adlı bir başlık açılmakta ve burada cahiliyenin kadın algısı ve evlilik konularına değinilmektedir. Burada öncelikle cahiliye

Araplarının erkek çocuğa düşkün olduğundan, bunun sebebinin de bedevi hayatın bir sonucu olarak erkeğe duyulan ihtiyaçtan meydana geldiği vurgulanmaktadır. Arapların kız çocuklarının doğum haberine üzülüp öfkelenmelerinin nedeni olarak, içinde yaşadıkları yokluk, şiddet, savaş ve yağma ortamında onları hem ekonomik hem de şereflerine leke sürülebilecek potansiyel tehlike olarak görmeleri gösterilmektedir. Cahiliye toplumunda gerek namus kaygısı gerekse geçim endişesi sebebiyle ortaya çıkan kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye adetinden bahsedilmekte, bu adete *ve'd*, gömülen kız çocuklarına da *mev'ûde* denildiği söylenmektedir. Bunlardan sonra İslam'ın ve Hz. Peygamber'in bu uygulamaya karşı çıktığından, hatta Hz. Peygamber'in İslam'a giren kadınlardan biat alırken çocuklarını öldürmemelerine dair bir şart koştuğu söylenmektedir. Bu kısımda yazarın vurguladığı önemli bir bilgi ise şudur; Cahiliye dönemini ele alan kaynak ve çalışmalarda kız çocuklarının gömülerek öldürülme adetinin yaygın olduğuna dair genel bir kabul vardır. Ancak Araplarda kız çocukları hakkında olumsuz düşüncenin hakim olmasına rağmen, onların canlı olarak gömülmesi adetinin Temim kabilesi dışındaki Arap kabileleri arasında fazla yaygın olmamıştır. Cahiliyede evlilik konusunda ise şu hususlara dikkat çekilmiştir; Öncelikle Araplar soyun korunması için genelde kabile içi evlilikleri tercih etmişlerdir. Yine Araplarda hakim gelenek yakın akrabalar arası evliliktir. Cahiliyede değişik evlenme şekilleri vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- 1) Bir kişinin evlenmek istediği kızı ailesinden istemesi ve bir mehir karşılığında nikahın gerçekleşmesi.
- 2) Evli bir kadının çocuk sahibi olabilmek için kocasının uygun gördüğü başka bir erkekle evlenmesi. (İstibdâ nikahı)
- 3) Bir kadının on kişiden az olmak üzere belli sayıdaki erkeklerle evlenmesi. (Müşterek nikah)
- 4) İki erkeğin karşılıklı olarak eşlerini değiştirmeleri. (Bedel nikahı)
- 5) Hür olduğu için zina yapamayan kadının bir erkekle metres hayatı yaşaması. (Hıdn nikahı)
- 6) Üvey oğlanın üvey anneye evlenmesi. (Makt nikahı)
- 7) Tarafların süreli evlenmesi. (Mut'a nikahı)

Bu bölümde son olarak ele alınan konu cahiliyede boşanmadır. Bu kısımda vurgulanan konular ise; Cahiliye Araplarında evliliği tek taraflı olarak sonlandırma hakkı genel olarak sadece kocaya ait olduğu, üstelik kocanın ölümüyle de kadının serbest kalması mümkün olmadığı, ancak nadir de olsa boşanma hakkının kadınlara verildiği de olduğudur. Yine bu dönemde kadının bir bedel karşılığında kocasından boşanması şeklinde, *hul'* denilen bir talak çeşidinin de olduğu, karısına dört ay veya daha fazla bir süre yaklaşmamak için yemin etmek anlamına gelen *ilâ* uygulamasının varlığı, bu uygulamanın talak kabul edildiği ve boşanmanın derhal gerçekleştiği bu bölümün ele aldığı meselelerdir. (s.161-243)

Eserin üçüncü ve son bölümü "*cahiliye Araplarında iktisadi hayat*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ele alınan konuların başında ziraat gelmektedir. Yazar, Arap yarımadasının büyük bölümünün çöllerle kaplı olması ve su kaynaklarının son derece kıt olması sebebiyle burada ziraat ve ziraata dayalı meslek ve zanaatların gelişmediğine vurgu yapar. Bununla beraber yarımadaanın ağır coğrafi ve sosyal şartlarına rağmen bölgede binlerce yıldır zirai faaliyetlerin gerçekleştirildiğini söyler. Özellikle Yemen topraklarına vurgu yapan yazar, bu bölgenin oldukça verimli olduğunu ve bundan dolayı da bu topraklara *el-ardu'l-hadra* (yeşil toprak) adı verildiğinden bahseder. Daha sonra hayvancılıktan bahseden yazar, özellikle bedevilerin geçimini hayvancılıkla temin ettiklerinden, Araplar arasında servetin deve sayısı ile kıyaslandığından, yine atın da Arapların savaşçı özellikleri sebebiyle önemli olduğundan bahseder. Ticaretten de söz açan yazar, Arapların kendi aralarında yoğun bir ticari faaliyeti sürdürmekle birlikte Hindistan, Afrika, İran ve Bizans'la da ticari ilişkilerinin olduğunu vurgular. Yine madenciliğinde Araplar için önemli olduğunu, kurşun, demir ve yüzük taşı olarak kullanılan ve *Ceza'* taşı denilen madenin Araplar için öneminden bahseder. Yazar bu bölümde son olarak Araplarda ağaç işçiliği, dokumacılık, demircilik, kuyumculuk, dericilik, şarap üretimi ve gıda üretimi gibi birtakım faaliyetlerin önemine de eserinde yer verir. (s. 251-289)

Eser sonuç, bibliyografya ve dizin ile sona ermektedir. (s.291-307)

Yazar, Kuran'ın ve İslam'ın anlaşılması noktasında cahiliyenin anlaşılması gerektiğini söyledikten sonra bu konuda kültürel, sosyal ve iktisadi olmak üzere üç alanda bize çok önemli bilgiler vermektedir. Eserin hacmi ile bize sunduğu bilgiler kıyaslanacak olursa çok rahat bir şekilde denilebilir ki, Prof. Dr. Adem Apak'ın bu eseri alanında oldukça istifade edilebilecek bir çalışmadır.